

A posztmigráns irodalomról

„[...] érzékeny közegként regisztrálja a korszakra jellemző vonásokat” – írja Thomka Beáta a könyve értelmezési terében álló műfajról, a regényről, amelynek – főleg az ezredforduló előtt és után megjelent korpuszából kiindulva – megértési tapasztalatait közvetíti tanulmányaiban és elemzéseiben.

A jelölt időszakban azok a jelenségek, amelyekre a műfaj lényegi funkciójából (pl. történelmi, társadalmi, életrajzi és családtörténeti fikcióként működik) következően reagál, elsősorban az országok felbomlásának/feldarabolásának következményeit, a hontalanná válás, az identitásvesztés, a népességmozgás, a bevándorlás, a nyelváltás és a beilleszkedés problémáit jelentik: a világ-, az európai, a délszláv és a magyar irodalomban egyaránt hagyományos formái és témái kerültek előtérbe. „Következménye világszerte az emlékezetdiskurzus, az azonosságtudat, a személyes és közösségi azonosságvesztés tematikus gyakorisága, a hovatartozás elbizonytalanodásának dilemmája. Feltűnő az életrajzi formák, az önértelmezés, a fejlődésrajz, a családtörténeti imagináció és az ezekre jellemző személyes, vallomások, tanúságtevő hangvétel, valamint a virtuális gyermeklátószög affirmálása is” (10.).

Új poétikai fogalmat alkot, amikor a migráció, a legfontosabb „korélmény” nyitotta új regénydiskurzus értelmezése során posztmigráns irodalomról beszél: a posztmodern utáni kortárs regény legtipikusabb beszédmódját nevezi meg általa. Kisantal Tamás, a kötet szerkesztője és utószavának szerzője Thomka Beáta regénytapasztalatát az immigráns fikcióról szóló fontos poétikai diskurzusnak tartja (egy virtuális vagy majdani poétika erővonalaí kirajzolásának), amely tárgyát, vizsgálati korpuszát (házát és nyelvet váltott menekült írók alkotásait) három lényegi és néhány mellékszálón, illetve szempont szerint közelíti meg. Az első értelmezési mód a történelmi és a tematikai szint vizsgálata, a második a nyelvi-poétikai sajátosságok, míg a harmadik oldal a befogadás lehetőségeit jelenti. Emellett az immigráns

fikció vonatkozásába mintegy metaforikus kapcsolódási formaként a peremvilág regényei, a szegénységet, a hajléktalanok világát tematizáló (családtörténeti) narratívák (pl. Borbély Szilárd, Szilasi László művei) is besorolhatók.

Thomka Beáta nagyon erős történeti-poétikai alapról indít, amikor a regény 19. századi műfajpoétikai jelentéseiből („Teljes közvetlenséggel mutatott meg olyat, amit előtte senki; megváltoztatta a látásmódot.” 11.) kiindulva azt vizsgálja, „megvan-e a mai regényben is a képesség, amellyel megváltoztathatja látásmódunkat. Ha nincs, hogyan vesztette el, ha pedig megtartotta, mi által befolyásolja a tapasztalás- és érzékelésmódot, hogyan korrigálja a szemléletet?” (11.). Elméleti és funkcionális nézőpontokat (pl. Milan Kundera és Édouard Glissant nézeteit) ütköztet, filozófiákat és poétikákat

(pl. Kant és Northrop Frye) vet össze, komparatív szempontokat (V. S. Naipaul, Mario Siskind) értelmez, hogy levonva a konzekvenciákat, megállapítsa: „A regény a belső átalakulások és bizonyos funkciómódosulások ellenére megmaradt az egyediből és az egyetemesből, a nemzeti es a nemzeti kategóriától független értékekből, az egyéni és a történelmi tapasztalatból, a saját kultúrából és más kultúrákból, sokféle szellemi örökségből merítkező, hagyományos és új lehetőségekkel gazdálkodó formának” (14.).

Naipaul szemléletét – aki a „poétikai jegyek és változások” mellett az irodalom életét befolyásoló „általánosabb folyamatok”-ra (14) is figyel – érvényesíti, amikor meghatározza azokat a tematikai egységeket (a kötetben hetet), amelyeknek jelenléte vizsgálatát vizsgálva és értelmezve problematizálja (anélkül, hogy szándékában állna egy – miként Kisantal Tamás mondja – „átfogó mintázat és regény-poétika” [263.] megírása) magának az immigráns fikció poétikájának lehetőségét: valós konstelláció-e egyáltalán az aktuális társadalmi mozgások, „transzkulturális folyamatok” létrehozta különálló „regénysor”, és megírható-e – tematikai, nyelvi és poétikai komponensei, befogadásának eltérő sajátosságai révén – speciális poétikája: létezik-e és mit jelent a posztimmigráns irodalom?

Kisantal Tamás is felhívja a figyelmet utószavában arra, hogy noha az emigráns és nyelvváltó író jelensége egyáltalán nem új jelenség az irodalomban (pl. Vladimir Nabakov, Joseph Conrad művei, Thomka Beáta Milan Kundera életművét említi ilyen szempontból, nekünk Samuel Beckett példája jutott eszünkbe), az utóbbi évtizedek kiterjedt és nagy vándorlásokat, váltásokat előidéző történései (pl. népeségmozgás, menekültáradat, kivándorlási hullámok) fikciós diaszpórákat, elkülönülő sorokat, korpuszokat hoztak létre a nemzetinek mondott irodalmakon belül. Joggal feltételezhető tehát egy új regénytápasztalat, a posztimmigráns irodalom létjogosultsága és a narratívumának poétikai és nyelvi különállósága: az irodalom életét

Az írók egy része képes kilépni anyanyelvének határai közül, új nyelven működtetni a regényt mint adekvát formát valóságtapasztalatának kifejezéséhez, s noha új regénytípust és -poétikát nem hoznak létre, a kulturális tradíciók új szellemi és nyelvi közegbe helyeződésével funkcionális értelemben változik meg a műfaj szerepe, rendeltetése és befogadásának mibenléte. S noha igen izgalmas poétikai diskurzus tárgyát képezi elméleti és történelmi szempontból is a „lezárulás, folytatás és újrakezdetés” regénytápasztalata, az „expatriálás” nyelve, az ex-jugoszláv próza működése a világ szellemi központjaiban (pl. Németországban, Amerikában), az „új nyelvi otthonok” megtalálása a fikcióban (pl. Terezia Mora munkássága), a legérdekesebb kihívás mégis annak a kérdésnek a megválaszolása Thomka regényfelfogásában, hogy a más szellemi közegben, más nyelvi kultúrában létrejött, de az ex-patriális tapasztalatot és tradíciót (is) tovább éltető regények vajon azonos módon olvashatók-e és értelmezhetőek-e megjelenésük helyén, illetve a hátrahagyott (a volt haza) befogadói közönsége körében.

befolyásoló külső folyamatok körébe a „világméretű vándorlások, az általuk létrejövő kulturális keveredések és fikciós diaszpórák” (16.) jelenségét sorolja, amelyeknek következtében az ex-jugoszláv irodalmaknak, de a német és az amerikai irodalomnak is elkülönül az a korpusza, amelyet Thomka a posztmigráns irodalmat alkotó „sorok”-nak (a „pétervári”-hoz hasonlóan: „szarajevói”, illetve „višegrádi szövegek”-nek) nevez (16.). A „višegrádi narratívum” nyilvánvalóan Ivo Andrić-tal veszi kezdetét, a mai boszniai szerzők műveivel folytatódik, „a német irodalomban pedig Saša Stanišić-tal, a szarajevói sorozat Chicagóban Aleksandar Hemon, New Yorkban Ismet Prcić angol regényeivel, Šemezdin Mehmedinović szövegeivel, Horvátországban Miljenko Jergović, Ausztriában Dževad Karahasan műveivel folytatható” (16.).

Elméleti gondolkodásában „hozott anyag”-ként szerepel az a szellemi örökség, amely a hazát és nyelvet váltó írók életművét meghatározza, s amely az emlékezetdiskurzusok, a „kompenzációs emlékezet” műfajait (pl. napló, emlékirat, családtörténeti regény) hívja elő és működteti prózaírói munkásságukban: W. G. Sebald vagy Danilo Kiš opusában. Ezeknek az elemzéseknek a legfontosabb tanulsága, miszerint a 21. századi irodalom eltávolodik nemzeti jellegétől. Az írók egy része képes kilépni anyanyelvének határai közül, új nyelven működtetni a regényt mint adekvát formát valóságtapasztalatának kifejezéséhez, s noha új regénytípust és -poétikát nem hoznak létre, a kulturális tradíciók új szellemi és nyelvi közegbe helyeződésével funkcionális értelemben változik meg a műfaj szerepe, rendeltetése és befogadásának mibenléte. S noha igen izgalmas poétikai diskurzus tárgyát képezi elméleti és történeti szempontból is a „lezárulás, folytatás és újrakezés” regénytapszatalata, az „expatriálás” nyelve, az ex-jugoszláv próza működése a világ szellemi központjaiban (pl. Németországban, Amerikában), az „új nyelvi otthonok” megtalálása a fikcióban (pl. Terezia Mora

munkássága), a legérdekesebb kihívás mégis annak a kérdésnek a megválaszolására Thomka regényfelfogásában, hogy a más szellemi közegben, más nyelvi kultúrában létrejött, de az ex-patriális tapasztalatot és tradíciót (is) tovább éltető regények vajon azonos módon olvashatók-e és értelmezhetőek-e megjelenésük helyén, illetve a hátrahagyott (a volt haza) befogadói közönsége körében.

Számunkra legadekvátabb példa Melinda Nadj Abonji *Tauben fliegen auf* (2010) című, német nyelvterületen nagy sikert aratott regényének, illetve magyar fordításának (*Galambok röppennek föl*) térségi, azaz vajdasági magyar irodalomként való olvashatóságának, illetve kulturális beágyazódásának kérdése. Vajon ugyanazt a regényt olvassa-e a svájci, a németországi, illetve a magyar olvasó? Mi több: ugyanazt jelenti-e a magyarországi és a vajdasági magyar befogadó számára? A regény kritikai recepciójának fontos konklúziója ezért az a „nyilvánvalóan nem” válasz, amely az értékelések eredményeként fogalmazódhat meg bennünk. A regény szinte teljesen mást jelent a nyugat-európai kulturális hagyományok, mint a közép-kelet-európai struktúrák világában. Személyes véleményem szerint még ez utóbbi esetben is vannak distanciák, azaz az anyaországi és a vajdasági, a szakmai és a rajongói olvasás között. Amíg a professzionális olvasó rámutat a regény poétikai hibáira, a lelkes rajongó a vidék, a Vajdaság tematizáltságát ünnepli benne. Magam például a róla szóló recenziómban elutasítom a mű vajdasági irodalomként való értelmezését, s olyan gastarbeiter sztorinak tartom, amelynek van ugyan vajdasági szála, ugyanakkor az elbeszélés – a szülőföldjét még kora gyerekkorában maga mögött hagyó szerző élményeinek és tapasztalatainak hiányából következően – sem történelmi emlékezetének, sem nyelvi kultúrájának sajátosságait nem érvényesíti hibátlanul és hiánytalanul volt hazájának és szülőhelyének. Ha mégis, akkor azt tévesen vagy felületesen teszi. Egyszerűen azért, mert nincs köze hozzá.

Thomka Beáta e szempontból a mérsékeltébb ítélezők közé tartozik, talán nem függetlenül attól az életrajzi ténytől sem, hogy maga is emigráns alkotóként szemléli a kérdés belső dimenzióit.

A tanulmánysort követő szerzői összegzés (*Ívek*) és az utószót író Kisantal Tamás is rámutat a vizsgálat posztmigráns irodalomról szóló konklúzióin túlmutató hozományára: kijelöli egy irodalmi paradigma, a posztmodern irodalom hatáskorszakának

lefutását, befejeződését, a korszakváltás tényét.

Thomka Beáta (2018). *Regénytapasztalat. Korélmény, hovatartozás, nyelvváltás*. Budapest: Kijárat.

Bence Erika

Az irodalomtudomány doktora
Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv
és Irodalom Tanszék.

Irodalom

Nadj Abonji, M (2010). *Tauben fliegen auf*. Salzburg: Jung und Jung Verlag.

Nadj Abonji, M. (2012). *Galambok röppenek föl*. Budapest: Magvető.